

УДК 343.98:[343.53:332.8](477)

Н. О. Опанасенко

**ОСОБЛИВОСТІ ОБСТАНОВКИ ШАХРАЙСТВА, ВЧИНЕНОГО
ОРГАНІЗОВАНОЮ ЗЛОЧИННОЮ ГРУПОЮ У СФЕРІ ЖИТЛОВОГО
БУДІВНИЦТВА**

Проаналізовано обстановку вчинення злочину як важливий елемент криміналістичної характеристики. Розкрито практичне значення дослідження обстановки шахрайства. Виявлено та охарактеризовано особливості обстановки шахрайства, вчиненого організованою злочинною групою у сфері житлового будівництва.

Ключові слова: шахрайство, житлове будівництво, обстановка вчинення шахрайства, організована злочинна група, криміналістична характеристика злочинів.

Постановка проблеми. Важливим елементом криміналістичної характеристики шахрайства є обстановка вчинення злочину членами організованої злочинної групи у сфері житлового будівництва, тобто сукупність факторів та умов, що сприяли здійсненню злочинних дій.

Стан дослідження. Дослідженню обстановки вчинення злочину присвячено праці таких учених, як Р. С. Белкін, І. М. Букаєва, О. М. Васильєв, В. К. Гавло, О. Ф. Волинський, І. Ф. Герасимов,

Г. А. Густов, В. Я. Колдин, В. П. Корж, В. І. Куликов, В. О. Образцов, М. О. Селіванов, Д. А. Турчин, М. П. Яблоков та ін. Окремі питання обстановки вчинення шахрайства у житловій сфері досліджували Є. В. Белов, В. В. Малигіна, Х. М. Михайлова, Н. В. Павлова, В. В. Сінкевич та ін. Дослідники приділили увагу розкриттю криміналістичної суті, змісту та структури обстановки вчинення злочину, визначили її місце та роль серед інших структурних елементів криміналістичної характеристики. Однак, незважаючи на значний вклад учених у вирішення зазначеної проблематики, певні проблемні питання, які стосуються безпосередньо дослідження обстановки шахрайств, вчинених організованими злочинними групами у сфері житлового будівництва, залишаються недостатньо висвітленими, тому потребують подальшого ретельного вивчення.

Таким чином, **метою** цієї статті є аналіз обстановки вчинення злочину як важливого елемента криміналістичної характеристики, а також виявлення та характеристика особливостей обстановки шахрайства, вчиненого організованими злочинними групами у сфері житлового будівництва.

Виклад основного матеріалу. В юридичній літературі під обстановкою вчинення злочину в широкому сенсі розуміють сукупність суспільно-політичних, економічних, соціальних, правових та інших умов, що складаються на певному етапі розвитку суспільства й впливають на динаміку злочинності. У вузькому сенсі обстановка вчинення злочину розуміється як певна група факторів, що впливають на взаємодію між собою об'єктів, явищ (процесів) і характеризують умови місця, часу та інші умови навколишнього середовища, виробничі процеси, особливості поведінки учасників подій, а також інші обставини об'єктивної реальності, що склалися (незалежно чи з волі учасників) у момент злочину і впливають на спосіб і механізм його вчинення [1, с. 240].

Інформація про обстановку злочину має важливе значення для структури криміналістичної характеристики, оскільки містить відомості про інші елементи злочину й виступає як своєрідний систематизуючий початок у межах цієї характеристики. В обстановці проявляються окремі важливі особистісні риси злочинця, які її формують (повністю або частково). Злочинці більшою чи меншою мірою пристосовуються до обстановки, лише в незначній кількості випадків злочини скоюються без урахування її особливостей [2, с. 69–70].

Як слушно зазначає М. І. Єнікеев, злочинець, який приступає до виконання злочинного діяння, аналізує обстановку його вчинення, проявляє підвищений інтерес до всього, що може перешкодити реалізації злочинного наміру або полегшити вчинення діяння. Якщо обстановка вчинення злочину відповідає очікуванням злочинця, його дії здійснюються стереотипно, звичними і характерними для нього способами. У ході виконання злочину можуть значно розширитися можливості реалізації злочинної мотивації, сформуватися

додаткові та нові цілі злочину, може зміцнитися рішучість діяти більш інтенсивно [3, с. 320].

Слід також погодитися з точкою зору І. М. Букаєвої, яка приходить до обґрунтованого висновку, що обстановка вчинення злочину – це форма взаємозв'язку фізичного та соціального середовищ у реалізації механізму злочину, що формує об'єктивні закономірності його функціонування, розвитку злочинного умислу або відмови від злочину та є відбивною системою протиправної поведінки, за закономірностями якої на основі комплексу слідів створюється ретроспективна модель злочину в процесі його розслідування, виявляються внутрішні зв'язки, умови і причини злочину, обумовлюються прийоми застосування криміналістичної техніки, тактики і методики розслідування. Дослідниця зазначає, що обстановка вчинення злочину в криміналістичній науці повинна розглядатися на двох рівнях: по-перше, як елемент механізму скоєння злочину, як матеріальне зовнішнє середовище місця протиправного діяння, по-друге, як кримінальна ситуація, форма взаємозв'язку, що показує місце розташування, стан, роль елементів механізму вчинення злочину, взятих у конкретних умовах місця і часу [4, с. 14–15].

В. І. Куликов, досліджуючи питання про місце, роль і зв'язки обстановки вчинення злочинів у криміналістичній структурі злочинних діянь, вважає, що вона є обов'язковим, а іноді й дуже важливим елементом їх структури, має різноманітні та широкі зв'язки з усіма іншими структурними елементами злочинів, які необхідно вивчати і використовувати в процесі розслідування злочинних діянь [5, с. 10]. Під обстановкою вчинення злочинів учений розуміє обмежену просторово-часовими рамками конкретної події злочину систему, що включає в себе матеріальні, соціально-психологічні елементи навколишнього середовища злочинця й спеціально обране ним середовище, у якому відбувається злочинне діяння, та здатна впливати на формування всіх структурних елементів криміналістичної характеристики злочинів, визначати характер поведінки людей, які беруть участь в них, і обумовлювати методику їх розслідування [5, с. 14]. Він вважає, що до структури обстановки доцільно включити такі елементи навколишнього середовища, які: а) безпосередньо оточували злочинця; б) використовувалися ним для досягнення злочинних цілей; в) відіграли певну роль у події злочину; г) вплинули на формування якого-небудь структурного елемента злочину; ґ) враховувалися або були охоплені свідомістю злочинця [5, с. 14–15].

Варто погодитися з В. П. Корж, яка виділяє шість додаткових специфічних структурних елементів, що характерні для організованої злочинної діяльності: 1) обстановка, що склалася у сфері прояву організованої злочинної діяльності; 2) обстановка, створена чи змінена корумпованими чиновниками державних органів; 3) обстановка, що склалася у певному регіоні; 4) обстановка, що склалася при формуванні вогнищ організованої злочинної діяльності; 5) обстановка, що

склалася у вузлах (місці прояву) організованої злочинної діяльності; б) відомості про типову обстановку [6, с. 205].

В юридичній літературі зазначається, що елементи обстановки залишають різного роду власні сліди, які можуть бути виявлені у ході криміналістичного аналізу злочину в процесі його розслідування. Для їх з'ясування певне значення має модельна інформація, одержана з різних носіїв і джерел. Виявлення й дослідження криміналістичної інформації, особливо на початку розслідування, зазвичай дозволяють зібрати істотні відомості про кримінальну ситуацію до та під час вчинення злочину. Зокрема, за такими автономними слідами найчастіше можна одержати відомості про:

- умови й фактори, що безпосередньо передували злочину, супроводжували його, або їх взаємодію, зміст і характер впливу на вчинене діяння;

- обстановку досліджуваної події, яка була спеціально підготовлена злочинцем або яка не залежала від нього;

- обстановку, що сприяла або перешкоджала підготовці, вчиненню злочину та прихованню його слідів, і як це враховувалося злочинцем;

- фактори незвичайних (нетипових) властивостей, що проявились у цій ситуації, та їх вплив на подію злочину;

- особу, яка могла створити або скористатися об'єктивно сформованою ситуацією для вчинення злочину тощо [2, с. 68–69].

Як зазначає М. П. Яблоков, обстановка вчинення злочину в кожному конкретному випадку обирається й використовується кожною організованою злочинною групою з урахуванням часу, місця, умов функціонування основних сфер життєдіяльності суспільства (господарсько-виробничої, кредитно-банківської, владно-управлінської, зовнішньоекономічної тощо) у відповідному регіоні (районі, місті), що гарантують максимальні злочинні доходи і відносну безпеку їх незаконного отримання. При цьому злочинні організації насамперед використовують умови, що вигідно складаються в тих чи інших сферах життєдіяльності, які їх цікавлять, у тому числі наявні в них різного роду недосконалість й вади. Разом з тим, злочинні групи самостійно, у випадках необхідності шляхом підкупу посадових осіб, використання корумпованих зв'язків, шантажу та різного роду погроз і провокацій створюють сприятливу обстановку для своєї злочинної діяльності [2, с. 568–569].

На наш погляд, обстановка шахрайства, вчиненого організованою злочинною групою у сфері житлового будівництва, характеризується як сукупністю соціально-економічних умов, що складаються в певний період часу, так і сукупністю явищ і процесів, які безпосередньо оточували шахраїв у момент скоєння злочину в конкретних умовах, місці й у певний час. Вважаємо, що члени організованої злочинної групи використовують обстановку, що вже існує у сфері житлового будівництва. Так, на обстановку скоєння цього виду шахрайства можуть впливати такі фактори: недоліки в роботі банківської та

фінансової системи; високий рівень корумпованості окремих посадових осіб, які мають повноваження у сфері житлових правовідносин; недостатній контроль з боку посадових осіб контролюючих органів над наданням та розпорядженням кредитними коштами; прогалини в цивільному й житловому законодавстві тощо. Водночас, як свідчать матеріали судової практики, члени організованої злочинної групи для досягнення своїх злочинних цілей змінюють уже існуючу або створюють сприятливу обстановку для вчинення шахрайства та приховання слідів злочину.

Аналіз матеріалів судових справ дозволив визначити місце вчинення шахрайства членами організованої злочинної групи:

- місце знаходження компанії-управителя, фірми-забудовника, у приміщенні яких укладаються договори забудовника з довірителем про інвестування житлового будівництва;

- офіс посередницької фірми, нотаріальної контори або агентства нерухомості, що використовується членами організованої злочинної групи для заволодіння грошовими коштами довірителів.

Слід зазначити, що члени організованих груп шахраїв у сфері житлового будівництва використовують рекламу в засобах масової інформації, а зокрема повідомлення по радіо, рекламні роліки на місцевому телебаченні, оголошення в газетах тощо. Крім цього, щоб додати своїй діяльності більшого престижу та створити діловий імідж в очах довірителів, шахраї розробляють власні сайти для своїх будівельних фірм. На таких сайтах злочинці розміщують дані про вид діяльності компанії та її структурні підрозділи, інформацію про вигідні умови придбання житла, відомості про різноманітні нагороди компанії тощо. Центральне місце на сайтах будівельних фірм відведено яскравим фотографіям багатоквартирних житлових будинків, які вже нібито збудовані фірмою або плануються будуватися найближчим часом.

Аналіз кримінальних проваджень дозволяє зробити висновок, що шахрайство, вчинене організованою злочинною групою у сфері житлового будівництва, скоюється, як правило, вдень, тому що цей злочин пов'язаний з роботою юридичних осіб – компанії-управителя, фірми-забудовника.

Висновок. Таким чином, необхідно зазначити, що члени організованої групи під час вчинення шахрайства у сфері житлового будівництва використовують:

- існуючу обстановку у сфері житлового будівництва як елемент кримінальної технології шахрайства для досягнення злочинних намірів;

- обстановку, яку члени організованої злочинної групи змінюють з метою використання її у шахрайських акціях;

- обстановку, яку члени організованої групи шахраїв у сфері житлового будівництва спеціально створили з метою заволодіння грошовими коштами довірителів.

Варто зазначити, що обстановка вчинення злочину перебуває у постійному взаємозв'язку з іншими елементами криміналістичної характеристики. Так, дані про обстановку скоєння злочину допомагають визначити спосіб вчинення злочину, виявити особистісні риси злочинців й одержати інформацію про механізм злочину в цілому.

Список використаних джерел: 1. Криминалистика : учебник / [О. В. Волохова, Н. Н. Егоров, М. В. Жижина и др.] ; под ред. Е. П. Ищенко. – М. : Проспект, 2011. – 349 с. 2. Криминалистика : учебник / под ред. Н. П. Яблокова. – 3-е изд., перераб. и доп. – М. : Юристъ, 2005. – 781 с. 3. Еникеев М. И. Юридическая психология. С основами общей и социальной психологии : учеб. для вузов / М. И. Еникеев. – М. : Норма, 2005. – 640 с. 4. Букаева И. Н. Обстановка совершения преступления, получение и использование информации о ней при расследовании уголовных дел : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09 / Букаева Ирина Николаевна. – Тюмень, 2005. – 25 с. 5. Куликов В. И. Обстановка совершения преступлений и ее криминалистическое значение : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09 / Куликов Владимир Иванович. – М., 1983. – 23 с. 6. Корж В. П. Теоретические основы методики расследования преступлений, совершаемых организованными преступными образованиями в сфере экономической деятельности : монография / В. П. Корж. – Харьков : Изд-во Нац. ун-та внутр. дел, 2002. – 412 с.

Надійшла до редколегії 17.03.2016

Опанасенко Н. О. Особенности обстановки мошенничества, совершённого организованной преступной группой в сфере жилищного строительства

Проанализирована обстановка совершения преступления как важный элемент криминалистической характеристики, раскрыто практическое значение исследования обстановки мошенничества. Выявлены и охарактеризованы особенности обстановки мошенничества, совершённого организованной преступной группой в сфере жилищного строительства.

Ключевые слова: мошенничество, жилищное строительство, обстановка совершения мошенничества, организованная преступная группа, криминалистическая характеристика преступлений.

Opanasenko N. O. Features of the circumstances of fraud committed by an organized criminal group in the housing construction sphere

Circumstances of fraud committed by an organized criminal group in the sphere of housing construction have been researched. It is emphasized that circumstances of committing a crime is one of the important and obligatory elements of forensic characteristics of crimes of the specified type.

The article's objective is to analyze the circumstances of committing a crime as an important element of forensic characteristics, as well as identification and characteristics of the features of circumstances of fraud committed by organized criminal groups in the sphere of housing construction.

The author has emphasized that circumstances of fraud committed by an organized criminal group in the sphere of housing construction are characterized both by a set of socio-economic conditions in a certain period of time, and a set of phenomena and processes that directly surrounded swindlers at the moment of crime commission in certain conditions of a place and time. In some cases, swindlers use circumstances that exist in the housing construction sphere, in others – they change the existing circumstances of committing the offense or they create favorable circumstances themselves. It is indicated that circumstances of committing a crime are in constant relationship with other elements of forensic characteristics. It has been concluded that the data about circumstances of committing a crime assists to determine the modus operandi, to identify the personal traits of criminals and to obtain information about the mechanism of a crime in general.

Keywords: fraud, housing construction, circumstances of committing fraud, organized criminal group, forensic characteristics of crimes.

